

Məmməd Əliyev,
professor

(Əvvəli ötən sayımızda)

Axtarışları davam edir, evinə vurulan telefon zənglərinin, hədə-qorxuların sayı artır. Hər gün küçənin o tayındakı mağazadan qəzet alan ucaboylu, başında şlyapa olan saqqalı kişiye əhəmiyyət vermir. Nəhayət, küçədə atışma səsləri eşidilir. Səkidə həmin kişinin meyidi tapılır... Bu onun axtardığı, qiyafəsini dəyişmiş Cəlal idi.

Yaxınlıqdakı mağazadan tapılan isə bütün gecəni qan içində çabalayan Röyanın meyiti idi...

Bu vaxt ədib sarsıdıcı bir mənzərənin izahını sərgiləyir:

Cəlaləlin işə gedə bilməməsinin səbəbi yaddaşını itirməsi, onun ücbatından bacısı Röyanı bir neçə günlüyə yanına aparması olmuşdur!.. Qalibin isə onun köhnə yazılarını çap etdirməsi onunla ədəvət aparən keçmiş hərbi müxalifətçilərin fəallaşması və ölümünə son qərar vermələri olmuşdur...

Gözlənilməz faciəli sonluqla bitən əsərdə açıq-aşkar təsdiqlənir ki, bu təkcə bir nəfərin şəxsi faciəsi deyil, mühtin doğurduğu insan talelərinin təsadüflərin hökmünə verilmiş acı aqibətidir. Bu kitab dünya ədəbiyyatında ən çox mübahisələrə səbəb olan əsərlərdəndir. Nəşr olunduqdan sonra ədəbi ictimaiyyətin çoxsaylı yazılarında romanla bağlı müxtəlif fikirlər yer almışdır: italyalı yazıçı Mario Byondi O.Pamuku “türk Umberto Ekosu” adlandırmış; 1996-cı ildə Xuan Qoytisolo “Qara kitab”ı ispan və fransızdilli oxuculara “böyük türk romanı” adı altında təqdim etmiş; 1995-ci ildə əsərin ABŞ-dakı nəşrinə yazılan ressenziyada O.Pamuk Borxeslə yanaşı qoyulmuş; yazıçının təxəyyül genişliyi, plastik siqləti, inandırıcılığı Herman Hesse, İtalo Kalvino, Ceyms Qrem Bolland, Uilyam Qass, Canet Uinterson fantaziyasının gücüylə müqayisə edilmiş; Londonun “Sandi Tayms” qəzeti “Qara kitab”ı “zəngin, yaradıcı, modern dünyəvi dastan” kimi dəyərləndirmişdir. Ən nəhayət, roman Beynəlxalq Nobel mükafatına layiq olunmuş əsərlər sırasında yer almışdır.

Müəllifin “Yeni həyat” adlı poetik romanı 1994-cü ildə çap olunmuşdur. “Bir gün bir kitab oxudum, həyatım dəyişdi” sözləriylə başlayan roman detektivlə eşq hekayəsi arasında yer tutur. İndiyədək ən çox oxunan türk romanlarından olan “Yeni həyat” bir yandan Həyatın, Tənhalığın, Ölümün, Yazının, Qəzanın sirlərinə, bir yandan da uşaqlığın şəkili romanlarına, gah görünüb, gah da yox olan Mələyə, Dantenin, Rilkenin şeirlərinə açılan qapı”dır.

Yazıçı “Qara kitab”la “Yeni həyat” arasındakı fasilədə, 1992-ci ildə “Gizli üz” adlı ssenari əsərini yazmışdır. “Qara kitab” romanının “Qarlı gecənin eşq hekayələri” hissəsində kiçik bir hekayədən yol alaraq yazılmış bu kiçik həcmli ssenari metaforalarla zəngindir. Əsərdə mühüm yer tutan “saat” arxetipi

keçmişin və indinin iç-içə keçdiyi, bir-birini yenidən yaratdığı, zamanın parçalara bölünərək statikləşdirilmədiyi bir anlamı ifadə etmiş, fərqli funksiyalar yüklənmiş qarının evi, fotoqrafçının evi, Bizans xarabalıqları, Qəriblər şəhəri və s. məkan adlarının hər biri nəyisə simvolizə etmişdir. Mürəkkəb quruluşa malik ssenari dolğun məzmunu ilə heç də müəllifin romanlarından geri qalmır.

O.Pamukun Osmanlı və İran nəqqaşlarından, Qərbdən xarici aləmi görmə və rəsm çəkmə formalarından sevgi ilə söhbət açan “Mənim adım Qırmızı” adlı romanı 1998-ci ildə işıq üzü görmüşdür. Təkcə elə bir ildə dünyanın 24 dilinə tərcümə olunan kitab 2003-cü ildə İrlandiyanın “International İmpac - Dublin” mükafatına layiq görülmüşdür. Qeyd edək ki, ingilis dilinə tərcümə olunan, yaxud ingiliscə yazılan çağdaş nəsr əsərlərindən birinə verilən bu mükafat Nobeldən sonra ədəbiyyat sahəsində təsis olunmuş dünyanın ən böyük mükafatıdır.

1990-cı illərin ortalarında O.Pamuk insan haqları və düşüncə azadlığı məsələlərindən yazdığı məqalələrlə Türkiyə dövlətinə qarşı tənqidi mövqedə dayanır. Ölkədə və xaricdə müxtəlif qəzet və jurnallara yazdığı ədəbi-publisistik səpkili məqalələrindən ibarət sanballı toplunu 1990-cı ildə “Başqa rənglər: seçmə yazılar və bir hekayə” adı ilə çap etdirir. Qeyd etmək lazımdır ki, yazıçı bütün yaradıcılığı boyunca hekayə janrına üstünlük verməmişdir. Bu kitabda yer alan “Pəncərədən baxmaq” adlı əsəri müəllifin qələmə aldığı yeganə hekayəsidir. 1960-cı illərə dair İstanbulun sosial-mədəni həyatını özündə ehtiva edən bu dərin məzmunlu əsəri povest adlandırmaq daha doğru olardı. Şəxsi avtobiografiyasından bir çox izlər daşıyan hekayədə sanki müəllif “bir hekayənin hekayəsinə” oxuculara danışmışdır. Hər romanında olduğu kimi, bu hekayədə də yazıçı oxucuların nəzərində 1960-cı illərin ab-havasını canlandırmağı bacarmışdır.

Xorxe Borxesin baş qəhrəmanı “BICAQ” olan hekayələrindən fərqli olaraq O.Pamukun bu kiçik əsərində oxucu dərin mənə çoxqatlılığı ilə üzləşir: başqa bir qadınla yaşayan atanın çəmodanını yı-

«Qar» romanı mövzu orijinallığı ilə, bir neçə gün ərzində bir birinin sürətli davamı olan hadisələr zəncirində gözlənilməz böhranlı hallar zamanı yaşanan gərginliyin oxucuda doğurduğu həyəcan və təlatümü əks etdirmək baxımından seçilən bir əsərdir. Hadisələrin ölkənin Şimal-Şərqində, keçmiş SSRİ ilə sərhəd olan regionda cərəyan etməsinin bir sıra obyektiv və subyektiv şərtləri vardır.

Qars şəhəri yazıçının qabaqcadan planlaşdırdığı, onun təxəyyülünə bütün parametrlərlə uyğun gələn həm konkret, həm də abstrakt-rəmzi məkandır. Şəhər tarixin keşməkeşli dövrlərində müharibələr meydanına çevrilmiş, dünya siyasətinin dəyişən üzü kimi bir əldən digərinə keçmiş, bunlar da öz-özlüyündə sakinlərinin yaşayış tərzinə, psixologiyasına güclü təsir göstərmişdir.

Burada yaşayan kürdlər, türklər, azərilər, ermənilər, çərkəzlər və b. müxtəlif siyasi qurumlarda birləşmiş, Qars cəmiyyətində ziddiyyətlərin daha da artmasına, kəskinləşməsinə səbəb olmuşdur. Şəhər 1875-ci ildən 1920-ci ilədək Rusiyanın ərazisinə daxil edilmiş, sonradan Türkiyəyə qaytarılmışdır; bu dövr ərzində onun iqtisadi, mənəvi həyatı xeyli inkişaf etsə də, ruslar buralardan gedəndən sonra şəhər ölkənin ucqarları kimi əyalət şəhərinə çevrilmiş, o göz-

ORXAN PAMUK ZİRVƏSİ

dən düşmüş, əhalisi yoxsullaşmış və səfalətə yuvarlanmışdır...

Burada hər şey köhnəlmişdir, işsizlik, yoxsulluq hər cür rəzalətə yol açmış, müxtəlif siyasi, radikal quruluşlar üçün münbit şərait yaranmışdır; günü-gündən cəhalət və nadanlıq üzündən siyasi islamçılıq öz hökmranlığını möhkəmlətməyə çalışır, digər qruplaşmalar - kommunistlər, marksistlər, ateistlər, idealistlər, millətçilər, atatürkçülər, demokratlar, hərbcilər, kəşfiyyatçılar bununla razılaşmaq istəmirlər. Sui-qəsdilər, terror, intihar (xüsusilə cavan qızlar və qadınlar arasında), bomba partlayışları, silahlı atışmalar gündəlik həyat normasına çevrilmişdir. Konfliktlər, diskussiyalar müstəvisində deyil, zorakılıq, kütləvi həbslər, əzab və işgəncələr, silah yolu ilə, ölüb-öldürməklə həll edilir. Bura xaosun və onun baş icraçısı iblisin hökmranlığı etdiyi, Allahın tanımadığı yer» adlı şeirini bu səbəbdən yazacağı).

Məhz xarici aləmdən təcrid olunması şəhərdə cəmiyyətin inkişafına mane olan qüvvələrin daha da fəallaşmasına şərait yaratmışdır. Belə bir mühitdə şəhərdə günü-gündən artan intiharları doğuran səbəbləri araşdırmaq üçün Qarsa göndərilən Ka ilk saatlardan mürəkkəb

bir mühitə düşdüyünü hiss edir. Belə bir mühitdə ona rahatlıq gətirən, ruhunu, zövqünü oxşayan qarın sakit-sakit fasiləsiz yağması, şair kimi onun küçələrdə tək-tənha gəzib dolaşmışdır.

Tanınan, incə zövqlü şeirlər yazan Ka üçün bu romantik mənzərə onda sentimental hisslərin yaranmasına, çoxdan şeir yazma bilməyən şairə yeni mövzular verir, bir-birinin ardınca onlarla şeir yazır. Onun fikrincə, qar saflıq, paklıq, məsumiyyət, aqlıq, təmizlik, romantika, sevgi və düşüncələr üçün geniş meydan, tənhalıq, təklik həm də kainat, bəşəriyyət haqqında düşüncələrə dalmağa romantik ümmandır.

Qar həm də Orxan Pamuk üçün poetik vasitə, təsvirlərinə əsrarəngiz macərə motivləri, rəng vermək, hadisələri dramatikləşdirmək üçün istifadə etdiyi yazıçı manerasıdır. Qarın yağması bu bədbəxt və talesiz şəhəri, onun sakinlərini bütün sivil dünyadan «təcrid etməkdir»... Yolları, rəbitəni, gəliş-gedişi kəsmək üçün düşünülmüş, proqramlaşdırılmış yazıçı texnologiyasıdır.

Kanın şəhərin nüfuzlu, mötəbər adamları ilə görüşməsi intiharların səbəblərini öyrənmək, məsləhətləşmək, çıxış yolu axtarmaq olsa da bu bəzi qüvvələrin etirazına, ona qarşı düşmən münasibətin yaranmasına səbəb olur. Lakin o, buraya nüfuzlu qəzetlərdən birinin müxbiri, on iki illik siyasi mühacir həyatını Almaniyada başa vurmuş bir ziyalı kimi gəlmişdir. Şəhərin yüksək çinli xəfiyyə və polis orqanlarının, hərbcilərin rəhbərliyi, səyyar teatrın direktoru, aşkarda aktyor, gizlində isə kəşfiyyat orqanlarının yüksək çinli zabiti Sunay Zaim, onun arvadı, tanınmış aktyor Funda Əsər, «Sərhəd Şəhər» qəzetinin baş redaktoru Sərdar bəy, «Qarpalas» otelinin direktoru, qocaman kommunist Turqut bəy, onun qızları İpək və Qədifə ilə görüşür. Lakin cəhalət, nadanlıq, siyasi savadsızlıq ücbatından, fəlakət və faciələrə dolu olan bu şəhərdə çıxış yolu axtarmaq sən demə əbəs imiş. Mətbumat «işçisi» Sərdar bəy hər axşam Turqut bəyin süfrəsinin başında oturub Ka ilə çörək kəsib ona «dost əlini» uzatsa da qəzetində sensasiyalı, yalan və böhtan

dolu yazı çap etdirərək onu Avropanın cəsusı olmaqda suçlandırır, bununla da şəhərdə gəzib-dolaşan terroristlərin mənfur niyyətlərini həyata keçirmələrinə yaşıl işıq yandırır. Kanın gəlişi şəhərdə bir sıra rəhbər işçilərin aradan götürülməsi, sui-qəsdlərin həyata keçirilməsinə rəhbərlik edən radikal islamçı, regionda özünün təhlükəli terror şəbəkəsini yaratmış Lacivərdin hiddətinə səbəb olur, Kanı gizləndiyi evə gətirir. Məlum olur ki, məhz o sivil həyatın inkişafına, bütün qüvvəsi ilə mane olan, islam qanunlarının möhkəmləndirilməsi üçün əlindən gələni əsirgəməyən şəhəri öz nüfuzu altında saxlayan bir terrorçudur. Hamı ondan ehtiyatlı davranır, ondan qorxub çəkinir, bəzən də ona güvənirlər.

Zahirən özünü xoşxasiyyət, mütaliə edən, savadlı və humanist adam kimi göstərən, zahiri görkəmi ilə qarşısındakına xoş təsir bağışlamağa çalışan, danışanda gülümsəyən Lacivərd Kadan başladığı işi dayandırmasını, faktların Avropaya ötürülməməsini, qadınların hicab məsələsinə toxunmasını tapşırır. Bu söhbətlərin arxasında onun hansı eyhamlara toxunmasını Ka çox yaxşı başa düşür...

(Davamı var)